

метафоричність. Метафорические образы реализуются в различных синтаксических конструкциях, вследствие чего на основе анализа фактического материала выделяем глагольную метафору, генитивную, эпитетную, метафору-текст. Сложность авторской метафоры состоит еще и в том, что она часто является составляющей других тропов, в частности сравнений.

Ключевые слова: метафора, поэтическая метафора, метафорический образ, генитивная метафора, глагольная метафора, эпитетная метафора, антропоморфная метафора.

Tuha Larysa. The Quiet Poetic metaphor of Vastly Goloborod'ka. In a modern poetry Vastly Goloborod'ko is the phenomenon special and unexpected. A scale, deep intellectualism, is in spite of the fact that uninherent his poetry, it no less interesting from it. Poetic appearances «breathe» Ukrainian nature, the world of folk tale, riddles, comes back to life in them. Exactly this «poetic spirituality», lightness and ease do poetry knowable and original. Special line of poetry of V.Goloborod'ka – it metaphorical. Metaphorical appearances will be realized in different syntactic constructions, because of Chat on the basis of analysis of actual material select a verbal metaphor, genitivnuyu, epitetnuyu, metaphor-text. Complication of author metaphor consists Net and of that it often is making other tropes, in particular comparisons.

Key words: metaphor, poetic metaphor, metaphorical appearance, genitivnaya metaphor, verbal metaphor, epitetnaya metaphor, anthropomorphous metaphor.

УДК 811.161.2'373.4:82-3 Стельмах

Тетяна Ткаченко

ОКАЗІОНАЛЬНІ ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ В МОВІ ПРОЗИ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА

У статті здійснено лінгвостилістичний аналіз okazіоналізмів, зафіксованих у художніх текстах прози Михайла Стельмаха. Визначено структуру, семантику, частиномовну належність okazіональних утворень, встановлено найбільш продуктивні способи okazіонального словотворення в мові прози письменника. З'ясовано стилістичний потенціал індивідуально-авторських новотворів та особливості їх використання з метою стилізації розмовності та оновлення й збагачення образних ресурсів художніх творів письменника.

Ключові слова: okazіоналізм, потенційне слово, новотвір, індивідуальне словотворення, розмовність.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку української лінгвостилістики пріоритетним є один із актуальних напрямів дослідження – характеристика взаємозв'язку

художньої мови з загальнолітературною мовою і, зокрема, з розмовним стилем як одним із її функціональних різновидів. Специфіка оригінального словотворення, що широко відображене в усному мовленні, знаходить цікаве відтворення в художніх текстах з метою стилізації розмовності.

Михайло Стельмах увійшов в історію української мови й літератури ХХ століття як письменник, індивідуальний стиль якого вирізняється постійним прагненням до новацій у галузі художнього слова. Метою статті є виявлення особливостей індивідуального словотворення Михайла Стельмаха, встановлення найбільш продуктивних способів okazіонального словотворення та обґрунтування їх стилістичних функцій у мові прози письменника.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивченню авторських неологізмів у художній мові присвячено наукові розвідки багатьох вітчизняних і зарубіжних мовознавців: С. Єрмоленко, А. Коваль, В. Ковальова, Г. Колесника, О. Ликова, Д. Мазурика, В. Маслової, В. Русанівського, Н. Сологуб, О. Стишова, В. Чабаненка, Т. Юрченко та ін. Незважаючи на численні дослідження з цього питання, у лінгвістичній літературі немає єдності в деяких аспектах. Зокрема, досі не вироблено чітких критеріїв розмежування інновацій індивідуального мовлення на okazіональні та потенційні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. За більш вузького підходу слова, які відсутні в мові, але при цьому реалізують можливості продуктивної моделі, є потенційними. Слова, при творенні яких були порушені словотвірні закони, вважаються okazіоналізмами. Відсутність чіткої стилістичної диференціації на рівні словотворення дещо перешкоджає розмежуванню потенційних та okazіональних слів у розмовній мові й художньому тексті. З огляду на це, в статті термін *оказіоналізм* вживаний на позначення всіх індивідуально-авторських неологізмів.

Індивідуальне словотворення, на думку Н. Сологуб, визначається не стільки потребами мови як знакової системи, скільки «потребами художньої творчості, принципами світобачення письменника, створенням індивідуально-авторської картини світу» [4, с. 76]. Враховуючи теоретичні положення О. Ликова про те, що для okazіоналізму характерні ненормативність, приналежність до мовлення, функціональна одноразовість, словотвірна похідність та експресивність [3, с. 64–65], під okazіональними одиницями розуміємо слова, що виникають у

мові художньої літератури внаслідок індивідуально-авторського словотворення для виконання емотивно-експресивної (або комунікативно-експресивної) функції.

Дериваційний okazіоналізм, за твердженням В. Чабаненка, завжди виникає в результаті свідомого, стилістично мотивованого відхилення від міжстильових (загальнономовних) норм і завжди є продуктом індивідуальної мовотворчості, своєрідним авторським експромтом [11, с. 13]. Механізм загальнономовного й індивідуально-авторського словотворення часто зумовлений потребою в новій назві, у тому обов'язковому з погляду його творця і найбільш влучному найменуванні, що стилістично увиразнює найтонші семантичні нюанси.

Стилістичний потенціал авторських новотворів полягає в тому, що вони своєю новизною, оригінальністю привертають увагу читача, активізують образне мислення, сильніше впливають на його емоції. Крім того, словесне новаторство є засобом оновлення літературної мови, адже «справжні «знахідки» в галузі мовотворчості завжди залишаються в загальнономовному руслі і, розширюючи мовні рамки як контекстні, okazіональні, образні явища, втягуються, зрештою, в загальнономовні відношення, закріплюються в загальнономовному вживанні» [2, с. 32].

Вивчення okazіоналізмів, вживаних у мові прози Михайла Стельмаха, не позбавлене труднощів. Часто досить складно встановити, чи насправді відповідне слово вперше використав письменник, чи воно трапляється у творах інших авторів або в говіркових лексичних надбаннях. Чітку й однозначну відповідь на ці питання можна буде дати тоді, коли існуватимуть словники авторських неологізмів усіх провідних українських письменників.

Серед okazіоналізмів-іменників, зафіксованих у художніх текстах Михайла Стельмаха, виділяємо:

а) структурні паралелі кодифікованих форм з okazіональним приєднанням префіксальних і суфіксальних формантів: *книженція*, *лементация*, *пляшенція*, *приключина*. Наприклад: [Шавула:] – ... *Люблю, коли є **приключина** випити і дати роботу зубам і кендюху* [7, 253];

б) індивідуально-авторські відприкметникові (віддієприкметникові) та віддієслівні утворення: *баляндрасництво* (від *баляндрасити*), *босоног* (від *босоногий*), *голомозина* (від *голомозий*), *голоп'ятник* (від *голоп'ятий*), *задрипа* (від *задрипаний*), *кліпи* (від *кліпати*), *оглашенник*

(від *оглашений*), *придибайло* (від *дибати*). Наприклад: [Олена Петрівна:] – *Та чекаю і Яринку, і хлопців, і свого **придибайла** [чоловіка] з лугу...* [8, 115];

в) емотивно-оцінні назви осіб, утворені приєднанням суфіксів *-ій, -ун, -ух-а, -ань, -ач, -як, -яга*: *бурмотій, кислій, кучмій, мелун, кладун, шкрабун, кивуха, потягуха, язикань, мимрач, дебеляк, дебеляга*. Ці експресивні новотвори підкреслюють певну особливість характеру чи (рідше) зовнішності особи, наприклад: *Пообідавши, малий **бурмотій** [Петро] байдужувато б'є палюгою по цупких стеблах петрового батога...* [5, с. 507]; [батько – Михайликові:] – *Яким же ти **язиканем** став!* [9, с. 649];

г) композити – номінації особи, здебільшого емоційно-оцінні: *бабодур, вертигуз, гаволюб, гноєвоз, гноєлаз, горшковіз, гріхоплут, дрантогуз, дьогтемаз, зайчопас, книшохап, конейд, лічикруп, ложкохват, мішконос, перошкряб, скоробрех, слизькоумець, трупожер, язикослов*. Наприклад: *Мене ж, після того, як я придбав зайченя, вона [тітка Марійка] довго звала **зайчопасом*** [9, с. 642].

Прикметникові інновації утворені:

а) суфіксальним та префіксальним способом від кодифікованих як розмовних, так і загальноживаних слів: *гадюкуватий* (погляд), *головешкуватий* (панич), *жорнувате* (обличчя), *капшучисті* (губи), *кліастий* (батько), *мискуваті* (плечі), *огіркуватий* (ніс), *страшнецька* (казка), *халеписте* (діло), *черпакуваті* (руки). Наприклад: *А життєрадісний **кліпастий** Миколин батько не міг нахвалитися своїм чадом* [6, с. 202];

б) складанням основ: *веселоокий, гарячоока, грізноокий, полохливоока, розумноокий, слизькоокий, студеноокий, терноока, веселогубий, мерхлогубі, соковитогуба, грубовусий, серпастовусий, дугастоброва, кошлатобровий, тяжкобровий, хмаробровий, дебелогоза, плескатолиций, щирокуба, дурноколінні, дурноп'яті*. Наприклад: *...стрепенувся **веселогубий** Демко Бойко, що мав не голос, а голосище* [8, с. 293]. Таким індивідуально-авторським новотворам-комполітатам властивий значний експресивний потенціал. Вони мотивуються переважно вільними словосполученнями і передають ставлення автора до особи чи об'єкта номінації, дають їм нові (образні) назви, акцентують увагу реципієнта на значущих, на думку автора, характеристиках референта [1, с. 133].

У мові прози Михайла Стельмаха активно використані й численні відфраземні деривати, серед яких найбільше зафіксовано іменнико-

вих та прикметникових композитів. Для деривації таких слів базою стають фразеологічні одиниці, від яких, на думку О. Стишова, успадковується не тільки певне лексичне наповнення, а й опосередкована образно-метафорична основа, емоційно-експресивний зміст, різноманітні семантичні відтінки [10, с. 65]. Авторські відфраземи здебільшого виникають за аналогією до уснорозмовних утворень.

Переважає більшість відфраземних іменників утворена морфологічним способом (основоскладання та основоскладання з суфіксацією) за допомогою дієслівно-іменникових моделей: *головодур* (пор.: *дурити голову*), *носодер* (пор.: *дерти носа*), *нудисвіт* (пор.: *нудити світом*), *сушиголова* (пор.: *сушити голову*), *шкіродравець* (пор.: *дерти шкуру*). Наприклад: [Олена Петрівна:] – *Ой, спасибі, Стьопочко, що ти прийшов підпирати наші ворота, бо мій сушиголова ніяк не знайде часу облагодитись* [8, с. 220].

Авторські відфраземні прикметники – це переважно складно-похідні слова, які виникли за зразком прикметниково-іменникових або іменниково-дієслівних моделей: *дурноязыкий*, *слизькоязыкий*, *шкуродерні*. Наприклад: *Напровесні Данило прочув, що Магазаник по шкуродерних цінах продає хліб...* [8, с. 79].

Оказіоналізм *безклепкий* – індивідуально-авторське утворення від фразеологічної сполуки *без клепки* [у голові]. Цю експресему зафіксовано в більшості аналізованих текстів прозових творів письменника, де вона вживана і як атрибутив, і як субстантив, наприклад: *...бабуня вирішила повести свого безклепкого внука до церкви* [5, с. 449]; – *Навіжена! – дивується і посміхається Роман. – Безклепка! – бурмоче Роман. А «безклепка», сміючись і ойкаючи, падає спочатку в обійми одного брата, а потім другого* [8, с. 373].

Дієслівні новотвори – це найчастіше інновації з різними формантами (суфіксами, префіксами, постфіксами), мотивовані кодифікованими похідними: *вив'юнюватися*, *вирипувати*, *відкадитись*, *дженджури-тись*, *зароганити*, *мудрагельствувати*, *нагадючитись*, *найоржитись*, *начасничитись*. Наприклад: [Михайлик:] – *Я вже обідав і так начасничився...* [5, с. 512].

Розмовно конотованою з експресією інтенсивності є безафіксна лексема із семою «рух» *шкутильг-шкутильг*: *... обізвалася на пісню качка з перебитим крилом та й шкутильг-шкутильг, чекаючи від мене поживи або ласки* [9, с. 641].

Оказіональний прислівниковий словотвір письменника характеризується активним використанням форм на **-о**: *дженджуристо, жевжукувато, клешняво, ледарювато, розкарякувато, розхряпано*. Більшість з них утворено від слів з кодифікованою розмовною маркованістю, наприклад: *Він [Омелян] з недоуздками в руках розкарякувато стояв біля тину...* [6, с. 64].

Оказіональні деривати у прозі Михайла Стельмаха переважно вживані:

– у зображальній функції. Такі засоби метафорично репрезентують зорові й акустичні образи в пейзажних замальовках, побутописних сценах: *Ось розхряпано проторохтів старенький віз, на якому горбатився сивоородий дід...* [6, с. 260];

– для інтенсифікації ознак: *З якоїсь страшнецької казки на мою бідну голову витрусилося стільки чортів, болотяників і водяних...* [5, с. 466];

– у функції опису зовнішнього та внутрішнього портрета персонажа: *Губи в нього [титаря] товсті, капишучисті: дмухне, свічка тільки блим – і вже нема ні вогника, ні обличчя святого за ним* [5, с. 449];

– для висвітлення психічного стану персонажів, передачі тонких психологічних нюансів життєвих ситуацій: [Василина – Магазанику:] – *Цур тобі, оглашеннику! Як тільки відкадитись од тебе...* [8, с. 431];

– у ролі глузливо-іронічних засобів: [Іван – Богданові:] – *Прочитай щось, перошкрябе. – Пізно, Іваночку. – І все одно читай, не задавайся* [6, с. 165].

Стилістичний потенціал дериваційних okazіоналізмів у прозі Михайла Стельмаха завжди пов'язаний з тим, що вони деавтоматизують мовні стереотипи і стимулюють читачеву співтворчість. Звичайно, ця виразність залежить також від способу введення індивідуально-авторського новотвору в контекст. Поділяємо також думку В. Чабаненка про те, що «будь-яка словотвірна інновація, – як би вона не порушувала системність словотворення і статистику кодифікованих норм, – завжди міцно спирається на загальнонародні мовні традиції, на загальнонародне мовне багатство» [11, с. 20].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У прозі Михайла Стельмаха okazіоналізми виникли внаслідок індивідуальних пошуків експресивних номінацій, що відзначаються художньо-естетичною виразністю і комунікативною доцільністю. Найбільш дериватогенною частиною мови є іменник. Іменникові утворення – це

переважно емоційно-оцінні назви осіб та найменування властивостей, ознак тощо. Значну групу авторських неологізмів становлять утворені на базі наявних моделей складні слова, а також відфраземні композити. Широке застосування їх зумовлене семантичною місткістю таких новотворів, здатністю називати предмет і його характеристичну ознаку чи оцінку мовця в одному слові. Загалом окказіоналізми в мові прози Михайла Стельмаха вирізняються високою експресивністю й естетичною дієвістю, передають особливості художнього мовомислення письменника і є засобом стилізації розмовності в художньому тексті.

Джерела та література

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні / Наталія Іванівна Бойко. – Ніжин : Ред.-вид. відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. – 217 с.
2. Жайворонок В. В. Національна мова та ідіолект / В. В. Жайворонок // Мовознавство. – 1998. – № 6. – С. 27–34.
3. Лыков А. Г. Окказионализм и языковая норма / А. Г. Лыков // Грамматика и норма. – М. : Наука, 1977. – С. 62–83.
4. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара / Н. М. Сологуб; відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1991. – 140 с.
5. Стельмах М. П. Гуси-лебеді летять... Повість / М. П. Стельмах // Стельмах М. П. Твори в шести томах. – К. : Дніпро, 1973. – Т. 4. – С. 443–578.
6. Стельмах М. П. Дума про тебе. / М. П. Стельмах // Стельмах М. П. Твори в шести томах. – К. : Дніпро, 1973. – Т. 5. – 392 с.
7. Стельмах М. П. Правда і кривда (Марко Безсмертний). Роман / М. П. Стельмах // Стельмах М. П. Твори в шести томах. – К. : Дніпро, 1973. – Т. 4. – С. 5–442.
8. Стельмах М. П. Чотири броди : Роман / М. П. Стельмах. – К. : Рад. письм., 1979. – 527 с.
9. Стельмах М. П. Щедрий вечір. Повість / М. П. Стельмах // Стельмах М. П. Твори в шести томах. – К. : Дніпро, 1973. – Т. 4. – С. 579–76.
10. Стишов О. А. Відфраземні деривати-неологізми в сучасній українській мові / О. А. Стишов // Мовознавство. – 1990. – № 2. – С. 64–66.
11. Чабаненко В. А. Норми словотворення і мовна експресія / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 1980. – № 2. – С. 13–20.

Ткаченко Татьяна. Окказиональные лексические новообразования в языке прозы Михайла Стельмаха. В статье осуществлен лингвостилистический анализ окказионализмов, зафиксированных в художественных текстах прозы Михайла Стельмаха. Определена структура и семантика окказиональных образований, проанализированы продуктивные способы окказионального словообразования в языке прозы писателя. Установлен стилистический потенциал

індивідуально-авторських новообразований, а також особливості їх використання в цілях стилізації розмовності, оновлення і обогачення образних ресурсів художественних призведень писателя.

Ключевые слова: окказионалізм, потенціальне слово, новообразование, індивідуальне словообразование, розмовність.

Tkachenko Tatiana. Occasional lexical neologisms in the language of prose Michael Stelmaha. In the article the linguo-stylistic analysis, clucked in the fiction prose texts of Mykhailo Stel'makh is implemented. Here one can see the defined structure, semantics, the fixed reference of the language definition formation of the occasional type, the classified most productive ways of the word-building of the occasional type in the author's prose language. This article also contains the out view of the stylistic potential of the individual and author's neologisms and the peculiarities of their use when styling the colloquial style speech and refreshing and enriching the image resources of the author's works.

Key words: occasionalism, potential word, neologism, individual word-formation, colloquial style speech.

УДК 811.161.2'282.2'34:821.162.1–1.09

Андрій Яворський

УКРАЇНСЬКА ПІДЛЯСЬКА ГОВІРКА В ПОЕЗІЇ ЮСТИНИ КОРОЛЬКО: ФОНЕТИЧНИЙ РІВЕНЬ

У творах поетеси з Північного Підляшшя (Польща) Юстини Королько проаналізовано фонетичні особливості місцевої української говірки, зокрема прокоментовано специфіку рефлексії давніх голосних, відмінності у вживанні приголосних, комбінаторні звукові зміни. З'ясовано специфіку використання авторкою діалектних елементів.

Ключові слова: підляські говірки, голосні фонемі, рефлeksi давніх голосних, дифтонги, монофтонги, приголосні фонемі.

Постановка наукової проблеми та її значення. Юстина Королько – молода поетеса з Північного Підляшшя, яка пише місцевою українською говіркою, як і її мама Софія Сачко. Вірші були друковані в часописі Союзу українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» 1997 р. [12], у двох числах щорічника «Український літературний провулок» – за 2006 р. [11] та 2007 р. [10]. У 2005 р. редакція журналу «Над Бугом і Нарвою» видала збірку її поезій «Між золотом і смертю» [9].